

УДК 1:17:316.647.8

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.58.25>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КІНІЗМУ ТА СУЧАСНОГО ЦИНІЗМУ: ВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ ТЕЧІЇ ДО ТРЕНДУ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Назарій Филік

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра філософії
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна*

У статті реалізовано спробу комплексного порівняльного аналізу кінізму та сучасного (дифузного) цинізму, окреслено їхні відмінності та взаємозв'язки у західній культурі. Кінізм Античної доби, представлений Діогеном Синопським, Антисфеном й їх послідовниками, базувався на натуристичних (течія XIX століття, що передувала нудизму) засадах, аскетизмі та радикальній свободі від надлишкових суспільних норм. На противагу йому, сучасний цинізм постає як аморфний феномен, що втратив свою первинну спрямованість та перетворився на різновид конформізму.

Аналізується культурна трансформація понять, спираючись на наукові доробки Петера Слотердайка та його «Критики цинічного розуму» [1], Ангара Аллена [2], Рональда Брахта [3], Дональда Дадлі [4], Десмонда Вільяма [5], а також Вінсента дель Прадо [6]. Підкреслюється, що дифузний цинізм не містить в собі яскравих, протестних форм, а навпаки сприяє пристосуванню до соціальних реалій через глузливе дистанціювання та інтелектуальну пасивність. Відзначається, що естетизація цинізму в європейській літературі XVIII–XX століть сприяла його популяризації як певного елітарного світогляду, де художніми засобами виправдовується та підноситься байдужість до моральних приписів.

Увагу приділено концептуальній еволюції терміну «цинізм» у європейській інтелектуальній традиції. Якщо в добу Античності кінізм виступив як метод радикальної соціальної критики через особистий дидактичний приклад, то сучасний цинізм виродився до рівня колекціонування теоретичних виправдань власної соціальної інертності. Кінізм спонукає до шляху мінімізації потреб і максимізації етичної досконалості, натомість цинізм фокусується на униканні моральної відповідальності та примноженні особистої вигоди.

Окремо виноситься питання сучасного культурного позиціонування кінізму, зокрема його тлумачення масовою культурою та спільними рисами з екологічним активізмом та концептуальним мистецтвом. Обґрунтовується позиція, в якій кінізм висвітлюється в якості морально активної позиції, тоді як цинізм слугує способом радикального уникнення відповідальності. В підсумку запропоновано критично осмислити сучасні прояви цинізму та переглянути початкові ідеали практичної філософії кінізму як актуальної життєвої стратегії.

Як висновок, відстоюється позиція, в якій цинізм розглядається як невдалий механізм адаптації до складних умов суспільства, що переживає кризу цінностей. Сучасна людина дедалі частіше сприймає цинічну позицію не як виклик системі, а як виправдання власної бездіяльності, немічності та потурання залежності. Пропонується повернутися до істинних мотивів кінічної філософії, як альтернативи дифузному цинізму, наголошуючи на його потенціалі для суспільного оновлення та етичної трансформації індивіда.

Ключові слова: кінізм, дифузний цинізм, індивідуалізм, просвітництво, практична філософія, соціальна критика, перформанс, конформізм, етика, мораль.

Згадки про кініків все частіше зустрічаються в інтернеті, як і в доволі академічному так і в масовому середовищі, проте здебільшого у вигляді аналогій та паралелей. Щоразу важче стає відрізнати правдивий кінізм від фантазій сучасної людини, що змушує

дослідників частіше повертатися до цієї теми. На нашу думку, порівняльний аналіз стародавніх шкіл з поточними тенденціями може сприяти більшому розумінню, однак для цього аналіз повинен бути точним. Висвітленню кіничної думки тривалий період часу не було місця, здебільшого їх епатажний перформанс привертав увагу митців, а станом на сьогоднішній день вони набули популярності у творців масової культури. Пояснення такої академічній тенденції надав Анггар Аллен: «Будь-яка інтелектуальна діяльність, спроба збагнути спекулятивний сенс, лише сформують дистанцію до кіничної філософії та нездатність оцінити її радикалізм. Жодна книга про кінізм не буде адекватною. Книга – це дія інтелекту. Це справа освіченої еліти, а освічена еліта є головною групою, яку кінік прагне спровокувати»[2, с.12].

Кіничні мотиви простежують у поглядах безхатьків, екологічних активістів, розбишак які живуть за вуличним кодексом, а також у прогресивних художників які створюють яскраві акції на площах міст. Єдиним доречним зіставленням з кінізмом може похвалитися панк-культура в широкому значенні цього слова, проте вона давно опинилася за бортом жанрових і масових музикальних трендів. Гумор подібного штибу буває влучний та кмітливий, проте з нього не варто робити посутніх висновків, адже ніяких посилянь на цитати кініків він не містить, відповідно не претендує на серйозну точку зору.

Справжній кінізм, у своїй суті був натуристичним, застосовував техніки яскравих перформансів для підсилення сатиричного ефекту, натомість концептуальне мистецтво з яким його пов'язують такі методи сприймає за самоціль. Не зважаючи на етимологію, кіничному руху були чужі позиції цинічного прагматизму та аморалізму. Для людини, що тільки наближено знайома з напрямком, буде дивною теза про ідеалістичну, в буденному значенні слова, природу кіничної думки. Він залишається унікальним явищем, тісно сплеченим з культурою античного полісу, проте це не заважає будь кому сьогодні знову відчувати радість від затишного життя у бочці.

На противагу кінізму, цинізм буде темою значно актуальнішою. Дискусії виходять за рамки фундаментальних спроб осмислення сучасності, та звучать практично у кожній господі. За два тисячоліття культурного розвитку, термін “цинізм” нашарував велетенську кількість значень. Серед поширених тлумачень можна виділити: 1) Провокативні демонстрації аморальної поведінки; 2) Продуману, вивірену точною рефлексією, жорстоку позицію; 3) Світовідчуття, певне естетичне ставлення до явищ соціального порядку в критичному ключі; 4) Відсутність будь якої позиції, стан у якому перебуває людина, що не визначилася з своїм набором цінностей.

Випереджаючи унаочнення дистинкції понять цинізму та кінізму, запитаємо себе, для чого це нам потрібно? Про масштабний проект “виправлення імен” говорив ще Конфуцій, який в епоху масових медіа та соціальних мереж з їх нескінченною інфляцією сенсу виглядає майже безглуздом. В минулому столітті був мислитель, що переконливо аргументував на користь проведення точного філософського розмежування понять цинізму та кінізму, оскільки між собою їх пов'язує розвиток однієї ідеї. Мова йде про Петера Слотердайка, що у своїй “Критиці цинічного розуму” підкреслив неабияку розпливчастість контурів сучасного цинізму, до тієї міри, що ми про нього нічого не зрозуміємо, доки не відшукаємо ті поворотні моменти, коли він відмежувався від свого вихідного джерела у вигляді античного кінізму.

Слотердаjk запропонував протиставити ці етимологічно споріднені поняття в надії на зародження нового кіничного імпульсу, що повинен дати друге дихання ідеологічно виснаженим, інертним Європі. Для критично налаштованих діячів подібна подія була би неоціненною можливістю дати бій дифузному цинізму та його різнобарвним теоретичним викладам.

Термін “кінізм” з’явився на базі культури Античної Еллади й у своїх зачатках містив тільки негативний контекст. Слово “Κύνος” – в буквальному перекладі з давньогрецької означає “собака”, крім цього воно слугувало на позначення безсоромної людини і такої що практикує хамську поведінку. Античні автори, включно з римськими, застосовували “Κύνος” й похідний від нього “Κυνισμός” суто для позначення представників кінічного руху (Діоген Синопський, Антисфен). Як стверджує Дональд Дадлі: «Кінізм тоді був маргінальним феноменом, представленим людьми винятково яскравої особистості»[4, с. 95].

На протигагу цій термінологічній Античній точності, у європейській інтелектуальній традиції “кінік” й на латинізований манер “цинік”, використовувалися на позначення безкультурності, хамства та глузливої поведінки. В підсумку, розуміючи під “цинічним” посилення на античних філософів, західний інтелектуальний світ до XX століття використовував цей термін в якості пейоративу. Французька література XVIII-XX століття століття естетизували, оспівували цинічну поведінку, мовляв, цинічне бачення світу є правдивим відзеркаленням лицемірної соціальної кон’юнктури й дозволяє бачити речі якими вони є насправді – в такий спосіб їм подобалося епатувати перед суспільством.

В хід йшли художні засоби, щоб висвітлювати циніків жертвами несправедливості, жорстких обставин, тим самим виправдовуючи їхню поведінку й виставляти систему цинічних поглядів за зразок здорового глузду першої проби. Звідси з’явилося позитивне сприйняття цинічної пози, яка нібито вказувала на непересічні когнітивні здібності, а також тонку душевну конституцію, що обрала цинічний світогляд як захист від злободенної соціальної реальності. Звичайно, це всього лише міф, гарно виписаний художнім пером.

Донедавна цинізм на Заході сприймався у схожому ключі – спосіб зовнішньої, поверхневої характеристики людини, що зневажливо ставиться до моральних орієнтирів, релігійних практик, суспільного ладу, традицій а також глузує з людей, що дотримуються принципів. До книги Слотердайка відмінності кінізму та цинізму цікавили тільки лінгвістів-етимологів та істориків філософії, що заради поняттєвої чіткості формально розмежували оригінальний термін з пізнішою його модифікацією. Проте, такий поверхневий огляд позбавлений можливості розгледіти субстанційний семантичний зсув, еволюцію поняття у культурі з усіма його наслідками у сучасному побуті.

Типовий кінік являється громадянином античного полісу й у своїй критичній настанові спрямований на міську спільноту. Сучасний цинік не вдається до питомої, викривальної критики кінічного стилю, а просто реагує на обставини. В цьому місті потрібно загострити свою увагу – цинізм далекий від яскравих кінічних перформансів, живого контрасту з довколишнім соціальним життям, протестів та викликів та послідовного викладу власної позиції, іншими словами: «Сучасний цинізм – це перманентне ставлення презирства та недовіри. Існує цинічне ставлення, сповнене марності, що сама себе продукує. Це частина доцентрової сили, яка часто перешкоджає значущим змінам» [6, с. 4].

Цинічна поведінка це розпорошена хмара, множина різних рефлексивних думок та уявлень, що має на меті посприяти конформізму та соціальному пристосуванню. Художня естетизація цинізму в добу модерну Слотердайком визначається як спосіб підвищення персонального соціального статусу. Філософія, що приходить на зміну середньовічній та античній класиці, де питання власного Я відіграє ключову роль, сильно позначилася на способах соціального позиціонування індивіда. Світ, в якому людина щиро переймає настанову Просвітництва мати сміливість користуватися власним розумом, спонукає її на створення індивідуалістичного світогляду. З’являється потреба присвоювати собі певну елітарність, яка співпадає з демократизацією західних суспільств, що породили нуворішів на фоні збіднілої аристократії, які можуть претендувати на всі блага раніше доступні тільки їм.

Акцентування на рості свого соціального статусу було антитетичним до самого духу античного кінізму, який боровся проти самої ідеї елітарного піднесення над рештою. Він мислив себе на стороні мас, натомість цинізм прагне віднести до ідеології патрициїв. Діоген Синопський, з висоти своєї бочки, терпіти не міг накопичення матеріальних благ й з підозрою ставився до престижних громадських посад.

Кінізм завжди був в опозиції до діючої влади, цинічне мислення навпаки демонструє лояльне ставлення до владних еліт, якщо вони дозволяють йому повзти соціальною драбиною вгору. Є підстави стверджувати, що цинік є одним з найпоширеніших типів людей у сучасному суспільстві – подумки він революціонер, що не згідний з діючим устроєм, проте вчинки його нагадують громадянина, чий послух можна ставити в приклад.

Індивідуалізм кініка розпочинався з того, що йому не знаходилося місця у суспільстві, це врахуванням того факту, що античний поліс був строго стратифікованим суспільством. Звідси, певним чином можна пояснити народження філософських позицій кініків, у вигляді відстоювання свободи волі, культивування аскетичної самодостатності, номіналізм. Особливістю цього індивідуалізму було слугування суспільним ідеалам – кінік не протиставлявся суспільству як такому, розглядаючи партикулярні соціальні феномени. За його віддаленням від метушливого міського життя стояв намір сформувати зручну дистанцію для критики.

Ще одна відмінність між поняттями лежить у телеологічній та аксіологічній площинах. Кінік привчає себе до найменшого, експериментує з оптимальними для життя формациями аскези, поважає ручну працю: «Кініки відмовляються від речей, щоб жити згідно з природою»[5, с. 133]. В порівнянні, цинічна позиція буде протилежним полюсом – мінімізація відповідальності за своє й чуже життя, знецінювання праці й максимізація джерел, інтенсивності й тривалості задоволень. У цьому місці доречно згадати вислів Діогена, що якби він міг втамувати голод масажем живота, то уподібнився б до богів. Сучасному цинізму така оптимізація у задоволенні потреб була б ворожою, адже думки його націлені на виправдання персональних вад, залежності.

З цього випливає, що кінічне мислення сфокусоване на етичних й аксіологічних питаннях, в контексті виявлення справжніх вартощів, а пошуку етичної дороги до їх набуття, способів відповідати заявленому ідеалу. Ціль кініка це життя у відповідності чеснотам, що досягається шляхом розумного самообмеження, все інше його не цікавить. Як зазначає Роберт Брайт Бренем: «Кініки, йдучи стопами Сократа, успадкували строго етичну орієнтацію» [3, с. 25].

Полісна мораль ним критикується з позиції нерозумних послаблень, що допустили люди на користь матеріального добробуту, тим самим затінивши для себе правильне життя. Це дає нам ще одну підставу мислити кінічний спадок у просторі спонуки для соціального зрушення через власний приклад, а не переслідування винятково особистих інтересів. Іншими словами, ізоляція кініка це продовження його дидактики, якщо він не навчає прикладом й не вимагає від спільноти дій, тоді як денотат він порожній. Задоволення від строгого служіння продукується радістю, сміховинною критикою, без стримування живих емоцій, що робить кінічну філософію співзвучною з природою.

Сучасний цинізм надзвичайно антитетичний до такого способу життя, він не розуміє його, адже для дифузного Я найдорожча є персональна декларативна етика, яка найчастіше символічно розділена з суспільною мораллю. Це унеможливорює ідею служіння суспільству, де все життя зводиться до самовдосконалення з метою перетворитися в одухотворений приклад.

Узагальнюючи, можна ствердити, що кінізм являє собою доволі просту структуру практичних ідеалів, що цінує приватну свободу, простоту, зневажає соціальні умовності які перечають цій свободі, а також включає фізіологічну відразу до нав'язування іншим своєї волі. Цинізм в інформаційній ері є заплутаною системою порожнього теоретизування, спрямованого на порушення моральної відповідальності за скоєний вчинок. Ще частіше він представлятиме з себе множину цитат, мемів, приказок й іншої народної мудрості, покликаних примирити суб'єкта мислення з хаосом, що панує у суспільстві та його житті.

Цинічний рецепт щасливого життя іронізується висловом Слотердайка: «найкраще в столітті визначення цинізму ясне і зухвале – бути дурником і мати роботу» [1, с. 23]. Можна стверджувати, що під багатозначною “дурістю” слід розуміти втрачене розуміння зв'язку між своїми щоденними діями та деструктивними тенденціями, що охоплюють суспільство, себто бути звичайнісіньким ідіотом. Спираючись на еллінське розуміння цього терміну, тобто ідіот тотожний самітнику, він живе в суспільстві так, наче громадські справи його не стосуються й він не несе персональної відповідальності за життя спільноти. Слотердаєк дає ще різкішу оцінку цинікам, вважаючи, що це нещасна свідомість, яка імітує античного ідіота, проте ним не являється. Провину в цьому, у формуванні дифузного цинізму він вбачає у провалі й розчаруванні в проєкті Просвітництва.

В якості «усвідомленої хибної свідомості» [1, с. 22], появу цинізму можна витлумачити наступним чином: критична настанова Просвітництва щодо забобонів, ілюзій, суспільних ідолів та панівних ідеологем, вийшла за рамки тільки деструктивних суспільних феноменів – вона навчила широкі суспільні маси рефлексії й критичним засобам. Не зумівши привити людям беззастережну віру у власні цінності істини, прогресу, гуманізму й мирного діалогу, воно зазнало краху у формуванні вітального бажання боротися за перманентний поступ. В підсумку вся набута рефлексивна сила мас розвернулася у сторону самого Просвітництва.

Сучасний цинік вимушено глузуватиме, насміхатиметься не стільки над дійсним станом, скільки над будь-якими спробами конструктивно їх оцінити й піддати сумніву. Він інтуїтивно схоплює, відчуває негативний стан справ, проте для нього це спосіб практикувати стоїчний спокій й уміння використати обставини бодай на свою користь. Послугуючись цим як життєвим кредо, цинік на відміну від кініка, з усією відповідальністю не задумується над питаннями: Що таке життя? Як можливий вічний мир та справедливість?

Подібна, апатична в посутніх діях, позиція й підштовхнула Слотердайку описати сучасний цинізм дифузним, іншими словами нерівномірним, розпорошеним, розпливчастим. В такому більше немає енергії до реконструкції, культурного відродження, сил вистає тільки на метушню у спробах пристосуватися.

Філософське розмежування понять цинізму та кінізму, станом на сьогодні, висвітлює наскільки різними можуть бути відповіді на питання, що означає вибрати справжнє життя. Для тих, хто сам не розчинився у звичайній академічній рутині, не піддався “цинічній дифузійності” мас, ці міркування повинні пробудити імпульс до повторного перегляду приватних установок, зробити діагностику цінностей на предмет цинічних патогенів.

На нашу думку, кінізм являє собою унікальну маргінальну традицію філософування у полемічній формі міміки, жестів, тіла та життєвого вибору. Глузування, демонстрація провокативних ділянок тіла й інші, подібного стибу, практики являються складовими філософської позиції кініка. Його сатиричний розум знає ціну словам, що не мають за собою жодного тілесного буття, питомої цінності й що апелюють до потойбічних сутностей, які повинні піддатися випробуванню бритви Оккама. Не потрібно сплутувати цю тезу

з протистоянням розуму чи абстрактному знанню, це кінічний маніфест, що має на меті заперечити прояви “хибного життя”.

Циніком буде персона, що досконало опанувала жест інтелектуальної негачії, проте використовує його у службі власним інтересам, в своїй суті проявам “хибного життя”. Він практикуватиме вибірккову рефлексію, аналізуватиме складові кожної ціннісної установки, проте для себе не робитиме жодного практичного висновку. Однією з субстантивних рис сучасного цинізму є: «Чинити гірше від того, що знаємо»[1, с.22].

Цинічне мислення погано уживається з правдивою іронією та грою, адже іронія виражає прихований сенс тому, хто щиро зізнається у власних вразливостях, цинік за будь яку ціну уникатиме подібної ситуації. Злиденність побутового, споживацького прагматизму пов’язана з замовчуванням справжніх проблем, адже люди стурбовані конвенційними рамками успіху свого соціуму. Деякі провокатори кінічного типу, для прикладу Славоу Жижек, застерігають, що рамки конвенційного успіху можуть виявитися контурами фундаменту четвертого реактора.

Цинізм може спокусити блудну душу перспективою спрощеного життя, дати ілюзію гандикапу у гонці на виживання, однак ця гонка є просто втечею від травматичних проблем – чи це буде внутрішній, сімейний конфлікт або масштабна соціальна катастрофа. На жаль, реалії українського сьогодення красномовно свідчать, що рятуватися втечею нікуди, навіть у своїй голові.

Висновок: Думки дослідників можуть здаватися песимістичними, навіювати апатію, проте це оманливе враження. Можливість вдатися до кінічної практики очищення від нашарованих соціальних обмежень реальна вже в силу того, що ми живі істоти. Вміти опиратися на свою тілесну природу, дослухатися до глибинного чуття є дороговказом до чеснотливого, вдало прожитого життя. Такий феномен не мешкає на просторі крайнощів поведінки, проте розквітає у середовищі де сміються над собою не забуваючи вносити у життя потрібні правки. Тому кінік з його службою на фронті простоти й чеснотливого життя в спільноті може існувати у наші дні, щоправда він дратуватиме кожного уважного спостерігача, як у свій час це з невимушеною легкістю вдавалося Сократу. Сьогодні його усюди гнатимуть, наче собаку, проте в цьому полягає благородність бути відданим вартовим Істини, не поступаючись перед страхом, титулами та умовностями. Недарма собака у багатьох культурах фігурує символом вірності й непохитного виконання службового обов’язку.

Список використаної літератури

1. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / Переклад з німецької Андрія Богачова. Київ : Тандем, 2002. 544 с.
2. Ansgar Allen. Cynicism. Cambridge : MIT Press. The MIT Press essential knowledge, 2020. 280 p.
3. Branham Robert., Goulet-Cazé Marie-Odille. The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1996. 465 p.
4. Dudley Donald. R. A History of Cynicism. London : Methuen And Company Limited, 1937. 224 p.
5. Desmond William. Cynics. Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 2008. 290 p.
6. Prado Vincent. Toward a Digital Cynicism [Електронний ресурс] / *Public Philosophy Journal*. 2023. Vol. 5, Issue 2. URL: <https://philarchive.org/archive/DELTAD> (дата звернення: 26.01.2025).

A COMPARATIVE ANALYSIS OF KYNICISM AND MODERN KYNICISM: FROM A PHILOSOPHICAL CURRENT TO A TREND OF MASS CONSCIOUSNESS

Nazarii Fylyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Faculty of Philosophy, Department of Philosophy
Universytetska St., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

The article attempts a comprehensive comparative analysis of kynicism and modern (diffuse) cynicism, outlining their differences and interconnections in Western culture. The kynicism of the ancient era, represented by Diogenes of Sinope, Antisthenes and their followers, was based on naturist (a 19th century trend that preceded nudism) principles, asceticism and radical freedom from excessive social norms. In contrast, modern cynicism appears as an amorphous phenomenon that has lost its original focus and has become a type of conformism. The cultural transformation of concepts is analyzed, based on the scientific works of Peter Sloterdijk and his "Critique of Cynical Reason" [1], Ansgar Allen [2], Ronald Bracht [3], Donald Dudley [4], Desmond William [5], and Vincent del Prado [6]. It is emphasized that diffuse cynicism does not contain bright, protest forms, but on the contrary promotes adaptation to social realities through mocking distancing and intellectual passivity. It is noted that the aestheticization of cynicism in European literature of the 18th–20th centuries contributed to its popularization as a certain elitist worldview, where indifference to moral prescriptions is justified and exalted by artistic means.

Attention is paid to the conceptual evolution of the term «cynicism» in the European intellectual tradition. If in the era of Antiquity kynicism acted as a method of radical social criticism through a personal didactic example, then modern cynicism has degenerated to the level of collecting theoretical justifications for one's own social inertia. Kynicism encourages the path of minimizing needs and maximizing ethical perfection, while cynicism focuses on avoiding moral responsibility and increasing personal benefit. The issue of the modern cultural positioning of cynicism is separately raised, in particular its interpretation by mass culture and common features with environmental activism and conceptual art. The position is substantiated in which kynicism is highlighted as a morally active position, while cynicism serves as a way of radical avoidance of responsibility. As a result, it is proposed to critically comprehend modern manifestations of cynicism and revise the initial ideals of the practical philosophy of kynicism as a relevant life strategy.

In conclusion, the position is defended in which cynicism is considered as an unsuccessful mechanism of adaptation to the complex conditions of a society experiencing a crisis of values. Modern man increasingly perceives a cynical position not as a challenge to the system, but as a justification for his own inaction, weakness and indulgence in dependence. It is proposed to return to the true motives of kynical philosophy as an alternative to diffuse cynicism, emphasizing its potential for social renewal and ethical transformation of the individual.

Key words: kynicism, diffuse cynicism, individualism, enlightenment, practical philosophy, social criticism, performance, conformism, ethics, morality.